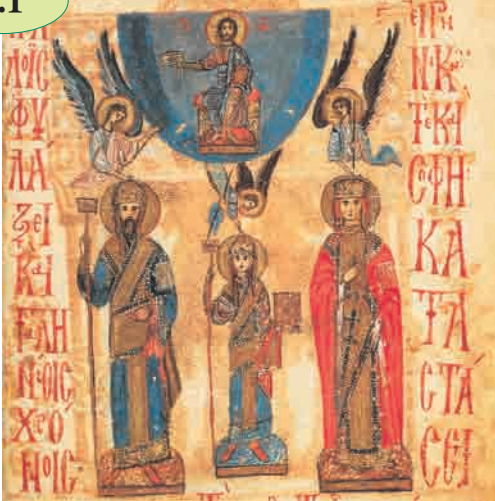

Κεφάλαιο 6

Η εποχή των Κομνηνών Η βυζαντινή κοινωνία σε καμπή (11ος – αρχές 13ου αιώνα)

Μετά την πολιτική αστάθεια στα τέλη του 11ου αιώνα, την εξουσία στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία πήρε η **δυναστεία των Κομνηνών** (1081–1185). Μετά τους Κομνηνούς βασίλευσε η **δυναστεία των Αγγέλων** (1185–1204). Με τους Κομνηνούς στο θρόνο, οι δυνατοί έγιναν πολύ ισχυροί πολιτικά. Οι Κομνηνοί αναδιοργάνωσαν το βυζαντινό κράτος και κατέλαβαν αρκετά άλλοτε βυζαντινά εδάφη στη Μικρά Ασία. Ακόμη, σταθεροποίησαν την κυριαρχία τους στη Βαλκανική χερσόνησο και αντιμετώπισαν με επιτυχία τις τρεις πρώτες **σταυροφορίες**. Όμως, το **1204** οι σταυροφόροι από την Δ΄ Σταυροφορία κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη και κατέλυσαν για ένα διάστημα τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Την εποχή αυτή οι ιταλικές ναυτικές πόλεις αναπτύσσονται και αρχίζουν να ελέγχουν όλο και πιο πολύ το εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο, στη Μαύρη Θάλασσα και στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Τέλος, στη Βαλκανική χερσόνησο δημιουργούνται νέα κράτη, ενώ στη Μικρά Ασία ακμάζει το **Σελτζουκικό Σουλτανάτο του Ρουμ**.

6.1

Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081–1118) ήταν αυτός που ίδρυσε τη δυναστεία των Κομνηνών. Για τη ζωή του και τον τρόπο που κυβέρνησε βασική πηγή είναι η *Αλεξιάδα*. Πληροφορίες για την εποχή παίρνουμε και από άλλα ιστορικά έργα, από αυτοκρατορικά και πατριαρχικά έγγραφα, λόγους, επιστολές, αλλά και λογοτεχνικά έργα. Από την περίοδο αυτή πλούσιο είναι και το αρχαιολογικό υλικό.

Μικρογραφία με τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό, τη σύζυγό του Ειρήνη και το γιο τους Ιωάννη. 12ος αιώνας, Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού.

6.2

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στα τέλη του 12ου αιώνα

Α. Η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας Η βυζαντινή αριστοκρατία

Με τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό στο θρόνο οι **δυνατοί** κυριαρχούν στην πολιτική, την οικονομία και την κοινωνία. Από εδώ και πέρα το βυζαντινό κράτος θα το κυβερνούν οι πιο ισχυρές οικογένειες. Είναι πλούσιοι γαιοκτήμονες, που έχουν και κρατικές θέσεις. Έχουν, δηλαδή, πολιτική και οικονομική δύναμη. Την ομάδα αυτή την ονομάζουμε **αριστοκρατία**.

Ο Αλέξιος Α΄ ήθελε να δημιουργήσει μια ισχυρή δυναστεία. Για να το πετύχει, δυνάμωσε την αυτοκρατορική οικογένεια με πολλούς τρόπους και δημιούργησε νέα αξιώματα για τα μέλη της.

Μικρογραφία με το βυζαντινό αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνό (1143–1180) και τη σύζυγό του Μαρία της Αντιοχείας. 12ος αιώνας, Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού.

6.4

Στην εικόνα ψηφιδωτό από την Αγία Σοφία. Εικονίζεται η Παναγία ανάμεσα στο βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη Β΄ Κομνηνό (1118–1143), γιο και διάδοχο του Αλέξιου Α΄, και τη σύζυγό του Ειρήνη. 12ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία).

Οι Κομνηνοί δημιούργησαν μια **ισχυρή κεντρική εξουσία**, στηριγμένη στην αριστοκρατία. Οι αριστοκράτες δυνάμωσαν τη θέση τους, δίνοντας μεγάλη σημασία στην καταγωγή τους από μακρινούς και ένδοξους προγόνους. Παράλληλα έγιναν πολύ σημαντικές οι σχέσεις ανάμεσα στις **αριστοκρατικές οικογένειες**. Ένα λογοτεχνικό κείμενο που εκφράζει τις αξίες της αριστοκρατίας είναι το **Έπος του Διγενή Ακρίτα**.

B. Η οικονομία και η κοινωνία

Το εμπόριο και οι ιταλικές ναυτικές πόλεις

6.5

Χρυσό νόμισμα του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού. 1143–1180, Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.

Οι Κομνηνοί καλλτέρευσαν για μια περίοδο την οικονομία και έκαναν σταθερό το **νόμισμα** που είχε χάσει την **αξία** του την προηγούμενη περίοδο. Όμως συνέχισαν να στηρίζονται στη γη και έδωσαν μικρότερη σημασία στο εμπόριο. Από το 10ο αιώνα και μετά η δυτική Ευρώπη αναπτύσσεται οικονομικά και ο πληθυσμός της αυξάνεται. Έτσι μεγαλώνουν και οι ανάγκες της για σιτηρά, τα οποία έρχονται από την ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα. Τα πλοία ταξιδεύουν και πάλι με ασφάλεια στις θάλασσες και το θαλάσσιο εμπόριο αναπτύσσεται. Σιγά σιγά στο εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα κυριαρχούν οι **ιταλικές ναυτικές πόλεις**.

Ιταλικές ναυτικές πόλεις ονομάζουμε τις πόλεις στη σημερινή Ιταλία που την εποχή αυτή ασχολούνται με το θαλάσσιο εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα. Οι πιο σημαντικές ήταν η **Βενετία**, η **Γένοβα** και η **Πίζα**.

Οι ιταλικές ναυτικές (11ος αιώνας)

6.6

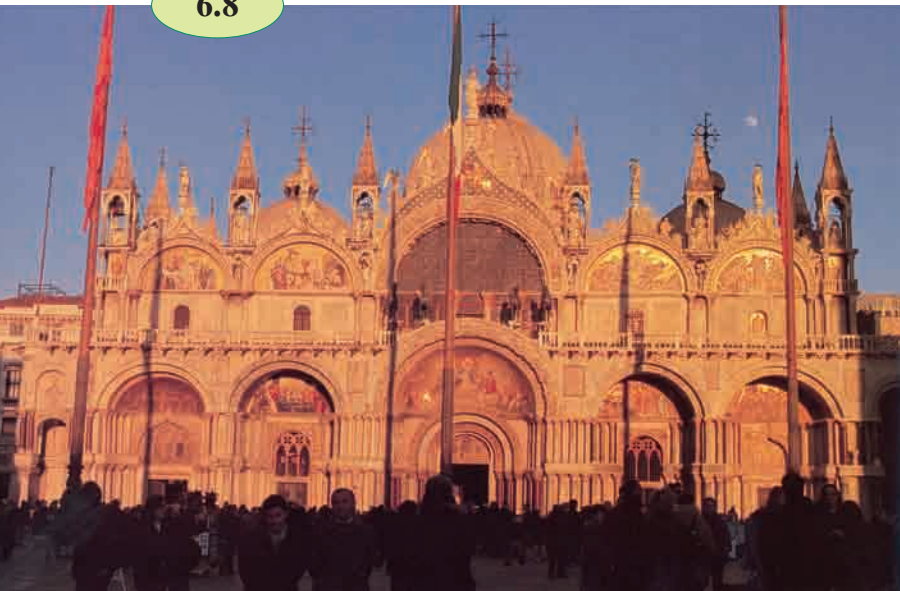

6.7

Αποψη από τη Βενετία.

6.8

Βενετία – Η πόλη χωρίς γη

Η Βενετία είναι χτισμένη στη βόρεια Αδριατική Θάλασσα, πάνω στα νησιά μιας λιμνοθάλασσας. Στα τέλη του 10ου αιώνα είναι ανεξάρτητη. Από την εποχή αυτή η Βενετία αρχίζει να αναπτύσσεται οικονομικά. Γίνεται μια ναυτική πόλη, με κύρια ασχολία το θαλάσσιο εμπόριο με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και τον αραβοϊσλαμικό κόσμο. Τότε ο βυζαντινός αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ (976–1025) δίνει στη Βενετία μια σειρά από προνόμια και οι πρώτοι Βενετοί έμποροι έρχονται στην Κωνσταντινούπολη. Σιγά σιγά η Βενετία καταλαμβάνει ορισμένες περιοχές για να ελέγχει το εμπόριο στην Αδριατική Θάλασσα, το Ιόνιο και το Αιγαίο πέλαγος και την ανατολική Μεσόγειο. Οι Βενετοί ονόμαζαν το κράτος τους **Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας**.

Η Βασιλική του Αγίου Μάρκου στη Βενετία (Ιταλία). Το 828 Βενετοί έμποροι έφεραν εκεί από την Αλεξάνδρεια τα λείψανα του ευαγγελιστή Μάρκου. Από τότε οι Βενετοί τον θεώρησαν προστάτη αγίο τους και έχτισαν αυτή την εκκλησία για να τον τιμήσουν. 11ος αιώνας.

Το 1082 ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός έδωσε στους Βενετούς σημαντικά **εμπορικά προνόμια**. Ήταν πια ελεύθεροι να κάνουν εμπόριο σε όλη τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία χωρίς να πληρώνουν φόρους. Τα προνόμια αυτά είχαν μεγάλη σημασία: τους βοήθησαν να αναπτύξουν το εμπόριό τους στην ανατολική Μεσόγειο, αλλά έβλαψαν το βυζαντινό εμπόριο. Οι αυτοκράτορες μετά τον Αλέξιο Α΄ δεν μπόρεσαν να αλλάξουν την κατάσταση με τους Βενετούς. Προσπάθησαν όμως να δημιουργήσουν οικονομικό ανταγωνισμό ανάμεσα στη Βενετία και στις άλλες ναυτικές ιταλικές πόλεις (το 1111 έδωσαν εμπορικά προνόμια στην Πίζα και το 1155 στη **Γένοβα**).

Έμποροι από αυτές τις πόλεις ήρθαν σιγά σιγά στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες πόλεις στο βυζαντινό κράτος. Όμως οι βυζαντινοί υπήκοοι δεν ήταν ευχαριστημένοι, γιατί έτσι έχαναν το εμπόριο από τα χέρια τους. Το 1183 έκαναν βιαιότητες και λεηλασίες ενάντια στους εμπόρους από τη δυτική Ευρώπη που έμεναν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αυτό μεγάλωσε την εχθρότητα ανάμεσα στους ορθόδοξους βυζαντινούς υπηκόους και τους **Λατίνους**.

Αλλαγές στο καθεστώς της γης και στο στρατό – Η πρόνοια

Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός για να δυναμώσει το στρατό του έδωσε πολλά προνόμια στους αριστοκράτες. Το πιο σημαντικό ήταν η **πρόνοια**.

Με την **πρόνοια** ο βυζαντινός αυτοκράτορας έδινε σε έναν ανώτερο στρατιωτικό, συνήθως αριστοκράτη (**προνοιάριο**), το δικαίωμα να εκμεταλλεύεται κρατική γη. Οι πάροικοι που εργάζονταν στα χωράφια αυτά έδιναν πια στον προνοιάριο το μερίδιο από την παραγωγή, τους φόρους και ό,τι άλλο χρωστούσαν. Για αντάλλαγμα ο προνοιάριος έπρεπε να προσφέρει στον αυτοκράτορα στρατιωτικές υπηρεσίες. Η πρόνοια δείχνει ότι το βυζαντινό κράτος δε στηρίζεται πια στους μικροκαλλιεργητές αλλά στους μεγάλους γαιοκτήμονες.

Ο προνοιάριος διαφέρει από το στρατιώτη-καλλιεργητή τον 7ο-8ο αιώνα, αλλά και από το χωροδεσπότη.

Στρατιώτης-καλλιεργητής τον 7ο-8ο αιώνα

Καλλιεργεί ένα μικρό χωράφι που ανήκει συνήθως σε μια κοινότητα χωριού.

Προνοιάριος

Μεγάλος γαιοκτήμονας, που ανήκει συνήθως στην αριστοκρατία.

Πρόνοιες στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Ο προνοιάριος δεν κατέχει τη γη που εκμεταλλεύεται. Η γη συνεχίζει να ανήκει στο κράτος.

Χωροδεσποτείες στη δυτική Ευρώπη

Ο χωροδεσπότης έχει δική του τη χωροδεσποτεία. Η πολιτική και στρατιωτική του εξουσία είναι σχεδόν ανεξάρτητη από το βασιλιά.

Με την πρόνοια στην αρχή δυναμώνει ο βυζαντινός στρατός. Τελικά όμως αυτοί που βγαίνουν κερδισμένοι είναι οι αριστοκράτες: εκμεταλλεύονται όλο και περισσότερη γη και παίρνουν φόρους που πριν πήγαιναν στο κράτος. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Α΄ Κομνηνός (1183-1185) προσπάθησε να μειώσει τη δύναμή τους. Οι αριστοκράτες όμως αντέδρασαν με **εξεγέρσεις**.

Η χαριστική δωρεά και τα μοναστήρια

Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός καθιέρωσε και τη **χαριστική δωρεά**.

Με τη **χαριστική δωρεά** το κράτος έδινε (έκανε δωρεά) εκκλησιαστικά ιδρύματα (π.χ. μοναστήρια) ή δημόσια ιδρύματα (π.χ. νοσοκομεία, ορφανοτροφεία) και τις περιουσίες τους. Αυτό όμως γινόταν με όρους. Εκείνος που έπαιρνε δωρεά ένα ίδρυμα έπρεπε να φροντίζει την περιουσία του, ώστε το κάθε ίδρυμα να συνεχίσει το έργο του.

Πρέπει να πούμε ακόμη ότι οι αριστοκράτες, άντρες και γυναίκες, συνήθιζαν να ιδρύουν **μοναστήρια** στην Κωνσταντινούπολη ή στην επαρχία.

Εκεί μπορούσαν να μείνουν αργότερα σαν μοναχοί οι ίδιοι και συγγενείς τους. Αυτός που ίδρυε ένα μοναστήρι φρόντιζε και για τον **κανονισμό λειτουργίας του**. Η γη που είχαν τα μοναστήρια προερχόταν από τον ιδρυτή τους ή από αυτοκρατορική δωρεά. Έτσι τα μοναστήρια, όπως και οι μεγάλοι γαιοκτήμονες, έκαναν όλο και περισσότερη τη γη τους.

6.9

Το μοναστήρι της Παναγίας της Κοσμοσώτειρας στη Θράκη, που ίδρυσε ο Ισαάκιος Κομνηνός, πέμπτο παιδί του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού. Στην εικόνα 6.9 το καθολικό του μοναστηριού και στην 6.10 ο κεντρικός τρούλος εσωτερικά. 1151–1152, Φέρρες (Θράκη, Νομός Έβρου).

6.10

Από το 12ο αιώνα, με τις αυτοκρατορικές πρόνοιες και τις δωρεές η μεγάλη ιδιοκτησία έγινε ακόμη μεγαλύτερη. Το κράτος έδινε στους μεγάλους γαιοκτήμονες γη που πριν δεν την καλλιεργούσε κανείς. Αυτοί είχαν τον τρόπο για να την εκμεταλλεύονται καλύτερα. Η γη έδινε περισσότερα και οι αγρότες έβρισκαν πιο εύκολα δουλειά. Έτσι ο πληθυσμός έμεινε σταθερός και η αγροτική παραγωγή μεγάλωσε.

Μικρογραφία με σκηνές από την αγροτική ζωή. 12ος αιώνας, Βενετία (Ιταλία), Θησαυροφυλάκιο της εκκλησίας του Αγίου Μάρκου.

6.11

Οι πόλεις: οικονομικά και πολιτιστικά κέντρα

Από το 10ο αιώνα το εμπόριο αναπτύχθηκε και έτσι οι βυζαντινές πόλεις ζωντάνεψαν και πάλι. Στις βυζαντινές περιοχές που βρίσκονταν στην Ευρώπη η αγροτική παραγωγή ήταν μεγαλύτερη από ό,τι στη Μικρά Ασία. Γι' αυτό ορισμένες πόλεις στη Βαλκανική χερσόνησο αναπτύχθηκαν περισσότερο. Εκεί έρχονταν τα αγροτικά προϊόντα από τις γειτονικές περιοχές. Έμποροι από τις ναυτικές ιταλικές πόλεις αγόραζαν από τους μεγάλους γαιοκτήμονες το περίσσειμα από τα γεωργικά προϊόντα τους, κυρίως δημητριακά. Κάποιες πόλεις, όπως η Κόρινθος, η Θήβα, η Πάτρα, ήταν και βιοτεχνικά κέντρα.

Ψηφιδωτό με σοβατζήδες την ώρα που δουλεύουν. 1143, Παλέρμο (Ιταλία), Παλατιανό παρεκκλήσι.

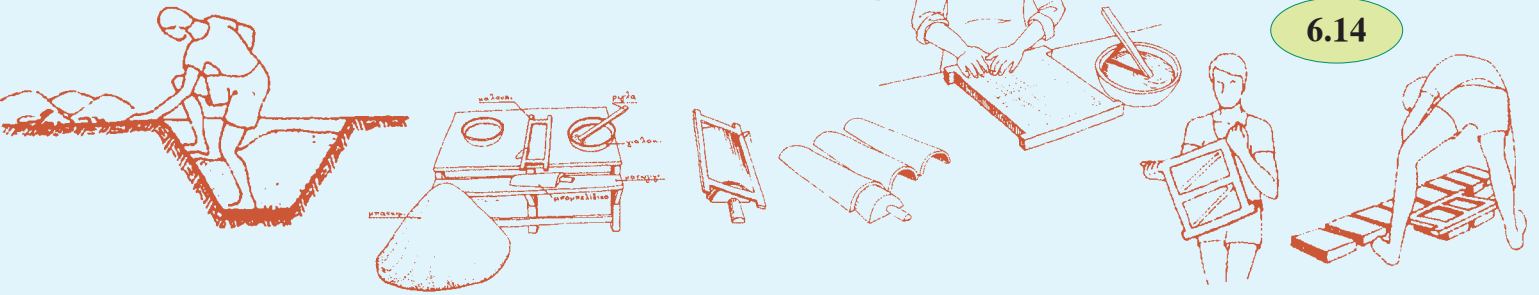
6.12

6.13

Στην εικόνα 6.13 μικρογραφία με φούρνο για κεραμικά (12ος αιώνας, Βατικανό, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού). Στην 6.14 σχηματική απεικόνιση που δείχνει πώς έφτιαχναν κεραμίδια (αριστερά) και τούβλα (δεξιά).

6.14

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν υπήρχαν αυτόνομες και ανεξάρτητες πόλεις όπως στη δυτική Ευρώπη. Οι μεγάλες πόλεις (η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη) εκτός από βιοτεχνικά και εμπορικά κέντρα ήταν και πνευματικά κέντρα με πολύ μεγάλη πολιτιστική ανάπτυξη. Η Κωνσταντινούπολη παρέμενε σταυροδρόμι, ένας τόπος όπου έμεναν άνθρωποι με διαφορετικές γλώσσες, που επικοινωνούσαν συνέχεια και με διαφορετικούς τρόπους μεταξύ τους. Την εποχή αυτή περίπου ένας στους πέντε κατοίκους της ήταν Λατίνοι.

Γ. Γράμματα και τέχνες

Η ανάπτυξη στις πόλεις άλλαξε και την πνευματική ζωή: η τέχνη και η λογοτεχνία άρχισαν να εκφράζουν όχι μόνο τους αριστοκράτες, αλλά και τους ανθρώπους που έμεναν στις πόλεις.

Την εποχή αυτή οι λόγιοι αρχίζουν να ενδιαφέρονται περισσότερο από πριν για τον άνθρωπο και τον κόσμο γύρω του. Γι' αυτό ασχολήθηκαν με τις επιστήμες (τα μαθηματικά, την αστρολογία, την αλχημεία, την ιατρική). Οι αλλαγές αυτές φαίνονται περισσότερο στον τρόπο που έγραφαν την ιστορία: παλιότερα οι συγγραφείς μιλούσαν για το πολύ μακρινό παρελθόν, τώρα όμως αρχίζουν να γράφουν για την εποχή τους.

Οι λόγιοι συνήθως ήταν αριστοκράτες και συχνά ζούσαν στην **Αυλή του βυζαντινού αυτοκράτορα**. Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν υπήρχαν ανεξάρτητα πανεπιστήμια όπως στη δυτική Ευρώπη. Στην Κωνσταντινούπολη κυρίως λειτουργούσαν ιδιωτικές σχολές όπου δίδασκαν πολλοί λόγιοι της εποχής.

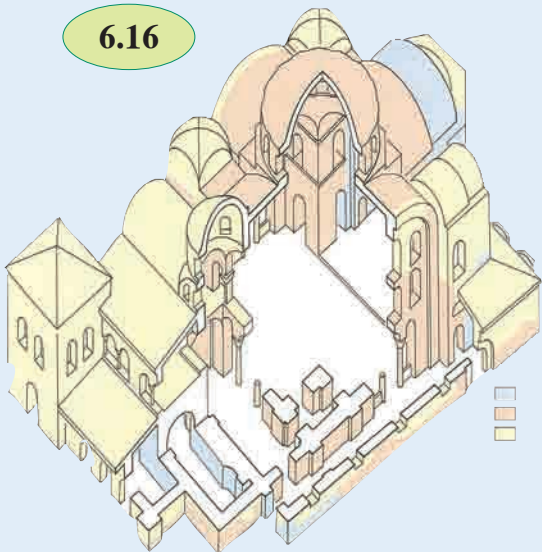
6.15

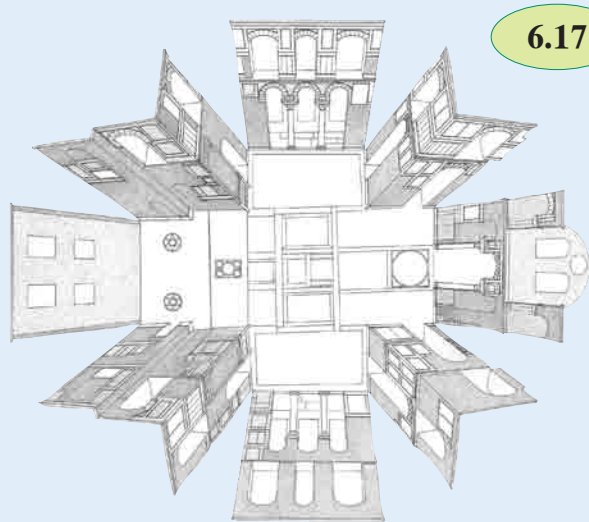
Μικρογραφία με το Νικήτα Χωνιάτη (1150–1213). Ο Νικήτας Χωνιάτης, ανώτατος αξιωματούχος στο βυζαντινό κράτος, έγραψε τη «Χρονική διήγηση», ένα ιστορικό έργο που μιλάει για τα γεγονότα από το 1118 μέχρι το 1206. 14ος αιώνας, Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας.

Η ανάπτυξη των πόλεων φαίνεται και στα αρχιτεκτονικά μνημεία, κυρίως τα θρησκευτικά. Οι εκκλησίες συνεχίζουν να είναι σταυροειδείς με τρούλο. Εσωτερικά και εξωτερικά όμως είναι πιο πλούσια διακοσμημένες από πριν.

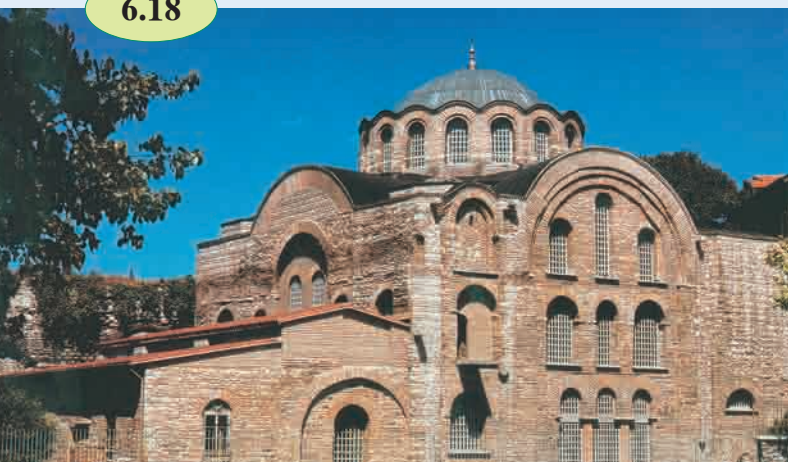
6.16

6.17

6.18

6.19

Το Καλεντερχανέ Τζαμί στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία) ήταν εκκλησία που χτίστηκε μάλλον το 12ο αιώνα και είναι σταυροειδής με τρούλο. Στις εικόνες 6.16 και 6.17 βλέπουμε σε σχεδιαστική αναπαράσταση την εκκλησία εξωτερικά και εσωτερικά. Στις εικόνες 6.18 και 6.19 το κτίριο εξωτερικά και εσωτερικά όπως είναι σήμερα.

6.20

Η εκκλησία της Παναγίας Παμμακαρίστου (Φετχιέ τζαμί) είναι το καθολικό από ένα μοναστήρι που ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία) στα τέλη του 12ου αιώνα.

6.21

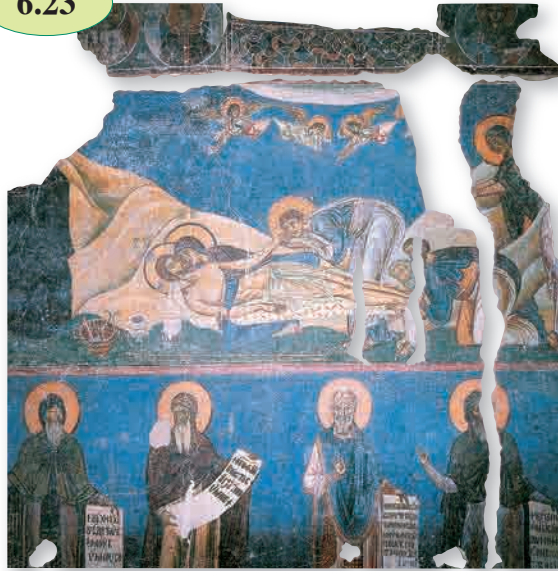

Η ψηφιδωτή εικόνα της Παναγίας της Παμμακαρίστου από το ομώνυμο μοναστήρι στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία). 11ος αιώνας, πατριαρχικός ναός Αγίου Γεωργίου.

6.22

6.23

Τοιχογραφία από την εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα στο Νέρεζι (Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας). Από την τέχνη εκείνης της εποχής σώζονται πολλά δείγματα από διάφορες περιοχές στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, αλλά και έξω από αυτή. 1164.

Ψηφιδωτό με το Χριστό. 13ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Αγία Σοφία.

Την εποχή αυτή αναπτύσσεται και η **μικροτεχνία**. Τα έργα με πολύτιμα υλικά (χρυσός, ασήμι, σμάλτο κ.ά.) και τα πολυτελή υφάσματα (μεταξωτά και χρυσούφαντα) από τις βυζαντινές βιοτεχνίες πήγαιναν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο και έφταναν μέχρι τη δυτική Ευρώπη.

Α. Νέα κράτη στη Μικρά Ασία και τη Βαλκανική χερσόνησο

Την εποχή αυτή δημιουργούνται νέα κράτη στη Μικρά Ασία και τη Βαλκανική χερσόνησο. Τα πιο σημαντικά είναι: το **Σελτζουκικό Σουλτανάτο του Ρουμ** στη Μικρά Ασία, το **Σερβικό Βασίλειο** και το **Δεύτερο Βουλγαρικό Βασίλειο** στη Βαλκανική χερσόνησο.

Το Σελτζουκικό Σουλτανάτο του Ικονίου ή Σουλτανάτο του Ρουμ

Μετά τη μάχη στο Μαντζικέρτ (1071) μέλη της οικογένειας των **Σελτζούκων** ίδρυσαν στη Μικρά Ασία κράτος. Επειδή ο βυζαντινός αυτοκράτορας δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει στρατιωτικά τους Σελτζούκους, τους «χάρισε» τα εδάφη που κατέκτησαν. Έτσι μπορούσε να λέει ότι οι Σελτζούκοι δεν κυρίεψαν αυτή την περιοχή αλλά ότι πήγαν να μείνουν εκεί με τη σύμφωνη γνώμη του.

Οι Σελτζούκοι κυβέρνησαν το κράτος τους για δυόμισι αιώνες περίπου (1077–1307). Πρωτεύουσά του ήταν το **Ικόνιο**. Οι ιστορικοί το ονομάζουν **Σελτζουκικό Σουλτανάτο του Ικονίου** ή **Σουλτανάτο του Ρουμ**.

6.24

6.25

Σελτζουκική μικροτεχνία: καθρέφτης με κυνηγό πάνω σε άλογο. Πρώτο μισό του 13ου αιώνα, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Μουσείο του Παλατιού Τόπκαπι.

Οι παραδόσεις για το Μέγα Αλέξανδρο ήταν πολύ αγαπητές στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία αλλά και στον αραβοϊσλαμικό κόσμο. Το ίδιο αγαπητές ήταν και στη μουσουλμανική Μικρά Ασία. Στην εικόνα, κούπα από τις ανατολικές περιοχές της Μικράς Ασίας, διακοσμημένη με σκηνές από τη ζωή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Μέσα 12ου αιώνα, Ίνσμπρουκ (Αυστρία), Φερδινάνδειο Τοπικό Μουσείο του Τιρόλου.

Το Σελτζουκικό Σουλτανάτο του Ρουμ γύρω στο 1240

6.26

Σημαντική είναι η **μάχη στο Μυριοκέφαλο** (1176). Σ' αυτήν ο σουλτάνος του Ρουμ νίκησε το στρατό του βυζαντινού αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνού. Ύστερα απ' αυτό οι Σελτζούκοι κυριάρχησαν στη Μικρά Ασία για πολλά χρόνια και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία έχασε για πάντα αυτές τις περιοχές.

Οι Σελτζούκοι σουλτάνοι του Ρουμ ακολούθησαν τον αραβοϊσλαμικό πολιτισμό, έκαναν επίσημη γλώσσα τους τα περσικά και διέδωσαν το ισλάμ στη Μικρά Ασία. Το Ικόνιο, η Καισάρεια, η Σεβάστεια και άλλες πόλεις στο κράτος τους έγιναν σημαντικά κέντρα για τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Στα λιμάνια τους έρχονταν μουσουλμάνοι, ορθόδοξοι, Αρμένιοι, Γενοβέζοι και Βενετοί έμποροι. Στο Ικόνιο αναπτύχθηκαν τα γράμματα, οι επιστήμες και οι τέχνες.

Το Σουλτανάτο του Ρουμ έφτασε στη μεγάλη του ακμή το πρώτο μισό του 13ου αιώνα.

Χριστιανοί και μουσουλμάνοι στο Σουλτανάτο του Ρουμ

Από τον 11ο μέχρι το 13ο αιώνα η κοινωνία στη Μικρά Ασία αλλάζει σημαντικά. Μέχρι τα τέλη του 11ου αιώνα οι περισσότεροι κάτοικοι στην περιοχή είναι ορθόδοξοι χριστιανοί που μιλούν κυρίως ελληνικά. Μετά τη σελτζουκική κατάκτηση, όλο και πιο πολλοί αρχίζουν να γίνονται μουσουλμάνοι και να μιλούν τουρκικές γλώσσες. Παρ' όλα αυτά, αρκετοί είναι ακόμη χριστιανοί ορθόδοξοι: άλλοι μιλούν ελληνικά και άλλοι τουρκικές γλώσσες. Υπάρχουν επίσης Αρμένιοι και Εβραίοι.

Οι αλλαγές αυτές έγιναν για πολλούς λόγους:

- Το ισλάμ ήταν πια η κυρίαρχη θρησκεία στο Σουλτανάτο του Ρουμ. Όποιος ήθελε να ανέβει κοινωνικά και να πάρει κρατικά αξιώματα έπρεπε τις πιο πολλές φορές να γίνει μουσουλμάνος.
- Οι περισσότεροι ορθόδοξοι ηγέτες (αριστοκράτες και ανώτατοι κληρικοί) έφυγαν και το σελτζουκικό κράτος πήρε την περιουσία τους. Πολλοί από αυτούς που έμειναν έγιναν μουσουλμάνοι για να κρατήσουν τη γη τους.
- Το Σουλτανάτο του Ρουμ έκανε κρατική όλη σχεδόν την περιουσία της Εκκλησίας, κυρίως των μοναστηριών. Μέρος της πήραν τα βακούφια.
- Εξαπλώθηκαν τα **μουσουλμανικά μυστικιστικά τάγματα**. Αυτά είχαν θρησκευτικές ιδέες που έμοιαζαν αρκετά με το χριστιανισμό. Οι ντόπιοι χριστιανικοί πληθυσμοί, καθώς δεν έβλεπαν μεγάλες διαφορές σ' αυτά που πίστευαν πριν και σ' αυτά που υποστήριζαν οι μυστικιστές, γίνονταν ευκολότερα μουσουλμάνοι.

Για τα βακούφια μιλήσαμε στη σ. 49.

6.27

Το **καραβανσαράι** **Αγζικαρά Χαν**, στην κεντρική Μικρά Ασία (Τουρκία), στο δρόμο από το Ικόνιο στο Ακσαράι. Οι Σελτζούκοι σουλτάνοι του Ρουμ οργάνωσαν το εμπόριο στο κράτος τους. Πάνω στους κεντρικούς δρόμους χτίστηκαν **καραβανσαράγια**. Τα κτίρια αυτά έμοιαζαν με φρούρια. 1242.

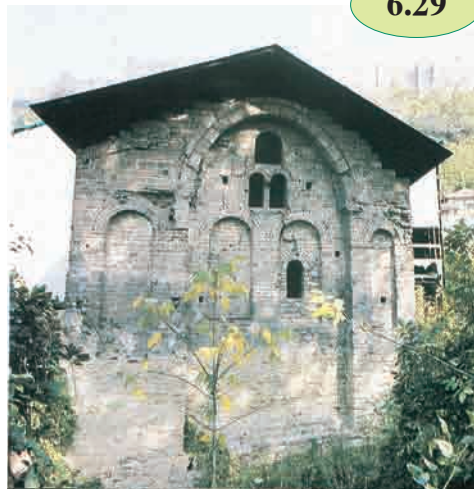
Τα ορθόδοξα κράτη στη Βαλκανική χερσόνησο

6.28

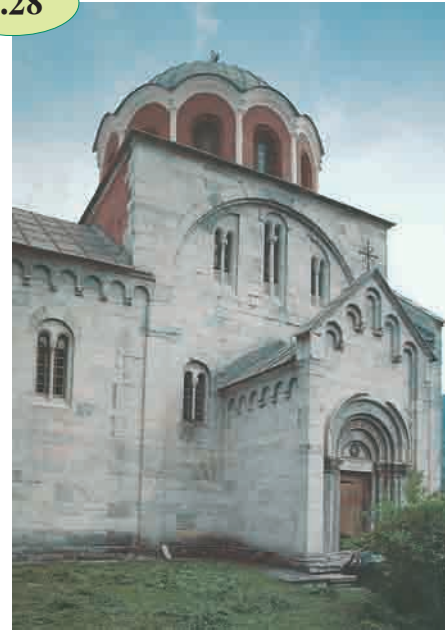
Οι **Σέρβοι** είναι σλαβικός λαός. Στις αρχές του 7ου αιώνα έφτασαν στη Βαλκανική χερσόνησο. Οι Σέρβοι ήταν οργανωμένοι σε φυλές. Οι αρχηγοί τους ήταν υποτελείς άλλοτε στους βυζαντινούς αυτοκράτορες και άλλοτε στους Βούλγαρους τσάρους. Στα τέλη του 9ου αιώνα έγιναν χριστιανοί. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και ο πάπας της Ρώμης προσπάθησαν, ο καθένας χωριστά, να ελέγξουν εκκλησιαστικά την περιοχή. Από τον 11ο αιώνα όλο και πιο πολλοί Σέρβοι ηγεμόνες προσπάθησαν να γίνουν ανεξάρτητοι από τη βυζαντινή εξουσία. Τελικά, στο δεύτερο μισό του 12ου αιώνα, ίδρυσαν ανεξάρτητο κράτος που σιγά σιγά έγινε ισχυρό και είχε πολύ στενές σχέσεις με τη **Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία**.

Η βυζαντινή κυριαρχία στη σημερινή βόρεια Βουλγαρία κράτησε δύο αιώνες περίπου (971–1186). Το 1186 οι ντόπιοι ηγεμόνες έκαναν επανάσταση ενάντια στο βυζαντινό κράτος και ίδρυσαν το **Δεύτερο Βουλγαρικό Βασίλειο** με πρωτεύουσα το **Τίρνοβο**, στη σημερινή Βουλγαρία.

Η εκκλησία των Σαραντα Μαρτύρων. Χτίστηκε το 1230 από το Βούλγαρο τσάρο Ιωάννη Β΄ Ασέν (1218–1241). 1230, Τίρνοβο (Βουλγαρία).

6.29

Το καθολικό στο μοναστήρι της Στουπένιτσα (Σερβία). Οι Σέρβοι ορθόδοξοι βασιλιάδες έχτισαν εκκλησίες και μοναστήρια όπως οι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Μετά το 1183.

Ε. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία και η δυτική Ευρώπη Οι σταυροφορίες

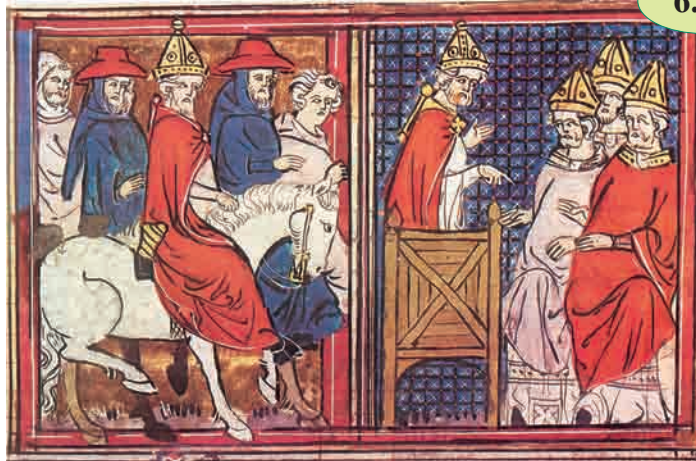
Όπως είδαμε, στα μέσα του 11ου αιώνα οι **Νορμανδοί** κατέλαβαν τη νότια Ιταλική χερσόνησο και τη Σικελία και ίδρυσαν το δικό τους βασίλειο. Για έναν σχεδόν αιώνα (1081–1185) έκαναν **εκστρατείες** ενάντια στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Το μεγαλύτερο όμως γεγονός την εποχή αυτή ήταν οι **σταυροφορίες**.

Για τη δημιουργία του Βασιλείου των Νορμανδών μιλήσαμε στη σ. 72.

Οι σταυροφορίες ήταν **εκστρατείες** που έκαναν οι χριστιανοί ηγεμόνες της δυτικής Ευρώπης από τα τέλη του 11ου αιώνα για να κατακτήσουν τη Συρία και την Παλαιστίνη, τους «**Αγίους Τόπους**» στη χριστιανική θρησκεία, που τους κρατούσαν οι μουσουλμάνοι. Οι πραγματικοί όμως λόγοι για τις σταυροφορίες ήταν και άλλοι: η αριστοκρατία στη δυτική Ευρώπη την εποχή αυτή έχει αρκετή δύναμη για να κάνει δικές της νέες περιοχές, να αποκτήσει έτσι πλούτο και νέα φέουδα. Από την άλλη πλευρά, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο αραβοϊσλαμικός κόσμος περνούν μια περίοδο παρακμής. Με τις σταυροφορίες οι ναυτικές ιταλικές πόλεις θέλουν να κυριαρχήσουν και να ελέγξουν το εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο και τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οι σταυροφορίες συνδέονται επίσης με την Καθολική Εκκλησία και τις προσπάθειές της να γίνει η πιο δυνατή από τις υπόλοιπες χριστιανικές Εκκλησίες.

Τον 11ο και το 12ο αιώνα έγιναν συνολικά **οκτώ σταυροφορίες**. Η **Α΄ Σταυροφορία** έγινε το 1096-1099. Οι σταυροφορίες σταμάτησαν το 1291 όταν οι **Μαμελούκοι σουλτάνοι** κατέλαβαν το τελευταίο οχυρό που κρατούσαν οι σταυροφόροι στην Παλαιστίνη. Στην **Δ΄ Σταυροφορία** οι σταυροφόροι και οι Βενετοί στράφηκαν ενάντια στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και την κατέκτησαν.

6.30

Μικρογραφία που εικονίζει τον πάπα Ουρβανό Β΄ (1088-1099) να επισκέπτεται την πόλη Κλερμόν στη σημερινή Γαλλία. Στη σύνοδο που έγινε εκεί το 1096, ο πάπας άρχισε επίσημα την Α΄ Σταυροφορία. 12ος αιώνας, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

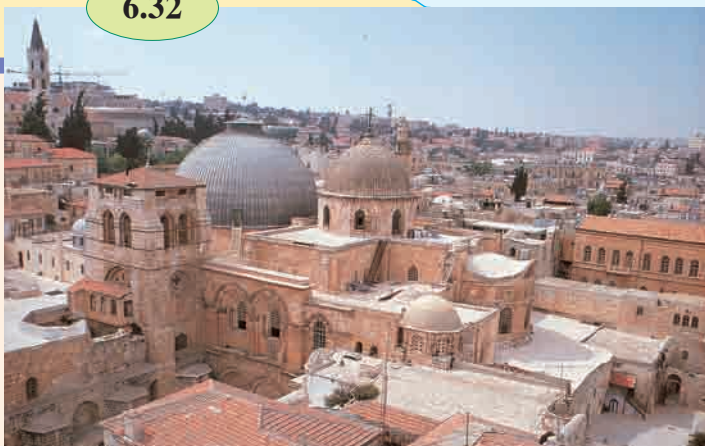
6.31

Η Α΄ Σταυροφορία (1096-1099)

Οι πρώτοι σταυροφόροι έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη το 1096. Τους οδήγούσε ένας καλόγερος. Δεν είχαν οργάνωση και πέρασαν από τις βαλκανικές χώρες κάνοντας λεηλασίες. Όταν έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη, ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός τούς πέρασε γρήγορα στη Μικρά Ασία, για να μην κάνουν κι άλλες καταστροφές. Εκεί οι Σελτζούκοι τούς νίκησαν. Από τα τέλη του 1096 άρχισαν να φτάνουν στην Κωνσταντινούπολη από τη δυτική Ευρώπη οι αρχηγοί της σταυροφορίας με το στρατό τους. Ο Αλέξιος Α΄ ζήτησε να του δώσουν **όρκο πίστης** και να του παραδώσουν όσες πόλεις θα έκαναν δικές τους στο δρόμο τους προς την Ιερουσαλήμ, γιατί αυτές ανήκαν παλιότερα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Σε αντάλλαγμα αυτός υποσχέθηκε να τους δώσει τρόφιμα και στρατιωτικό υλικό.

6.32

Τα περισσότερα **κράτη** που ίδρυσαν οι σταυροφόροι στη Συρία, στην Παλαιστίνη, στη βόρεια Μεσοποταμία (11ος – 12ος αιώνες) αλλά και στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία μετά την Δ΄ Σταυροφορία (1204) δεν κράτησαν πολύ. Οι πόλεμοι και η κατάκτηση αναστάτωσαν την οικονομική και κοινωνική ζωή. Οι σταυροφόροι μετέφεραν στις περιοχές αυτές το **φεουδαρχικό σύστημα** από τη δυτική Ευρώπη. Τις πιο πολλές φορές δεν έδωσαν σημασία ούτε στον ξεχωριστό χαρακτήρα κάθε περιοχής ούτε στους ντόπιους πληθυσμούς. Επειδή ήθελαν μόνο να νικήσουν, καταπίεσαν τους ντόπιους και έτσι προκάλεσαν την αντίδρασή τους. Οι πιο πολλοί ντόπιοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, δε δέχτηκαν τους σταυροφόρους και συχνά αντιστάθηκαν γιατί τους έβλεπαν σαν **ξένους κατακτητές**.

Ούτε και η Καθολική Εκκλησία πέτυχε αυτό που ήθελε. Μείωσε τη δύναμη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αλλά δεν μπόρεσε να κυριαρχήσει στο χριστιανικό κόσμο. Οι σταυροφορίες ζωνάνεψαν την αντίθεση ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, αλλά και ανάμεσα στους καθολικούς και στους άλλους χριστιανούς. Οι ιταλικές ναυτικές πόλεις ήταν μάλλον αυτές που βγήκαν κερδισμένες. Κατάφεραν να κρατήσουν πολλές από τις περιοχές που κατέλαβαν. Έτσι, από τον 11ο μέχρι και τα τέλη του 15ου αιώνα κυριάρχησαν στο εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα.

Οι σταυροφόροι έδωσαν στον Αλέξιο Α΄ τις περισσότερες περιοχές και πόλεις που πήραν (1097–1098), όχι όμως και την Αντιόχεια. Αυτό προκάλεσε τη σύγκρουση ανάμεσά τους. Παράλληλα ο Αλέξιος Α΄ πήρε και με δικά του στρατεύματα περιοχές στη δυτική Μικρά Ασία.

Εικόνα της Παναγίας από την Τρίπολη του Λιβάνου. Η εικόνα είναι επηρεασμένη από την τέχνη στη μεσαιωνική δυτική Ευρώπη, 13ος αιώνας, Χιούστον (ΗΠΑ), Συλλογή Μενίλ.

6.34

6.33

Το 1099 οι σταυροφόροι πήραν την **Ιερουσαλήμ** και ίδρυσαν **λατινικά κράτη** στη Συρία και την Παλαιστίνη.

6.35

Ο ναός του Παναγίου Τάφου στην Ιερουσαλήμ (Ισραήλ). Η εκκλησία αυτή είναι το πιο σημαντικό προσκύνημα για τους χριστιανούς, γιατί πιστεύουν ότι είναι χτισμένη στο μέρος που σταυρώθηκε και θάφτηκε ο Χριστός. Στην εικόνα 6.32 γενική άποψη της εκκλησίας (4ος αιώνας και εξής) και στην 6.33 η είσοδος της (12ος αιώνας).

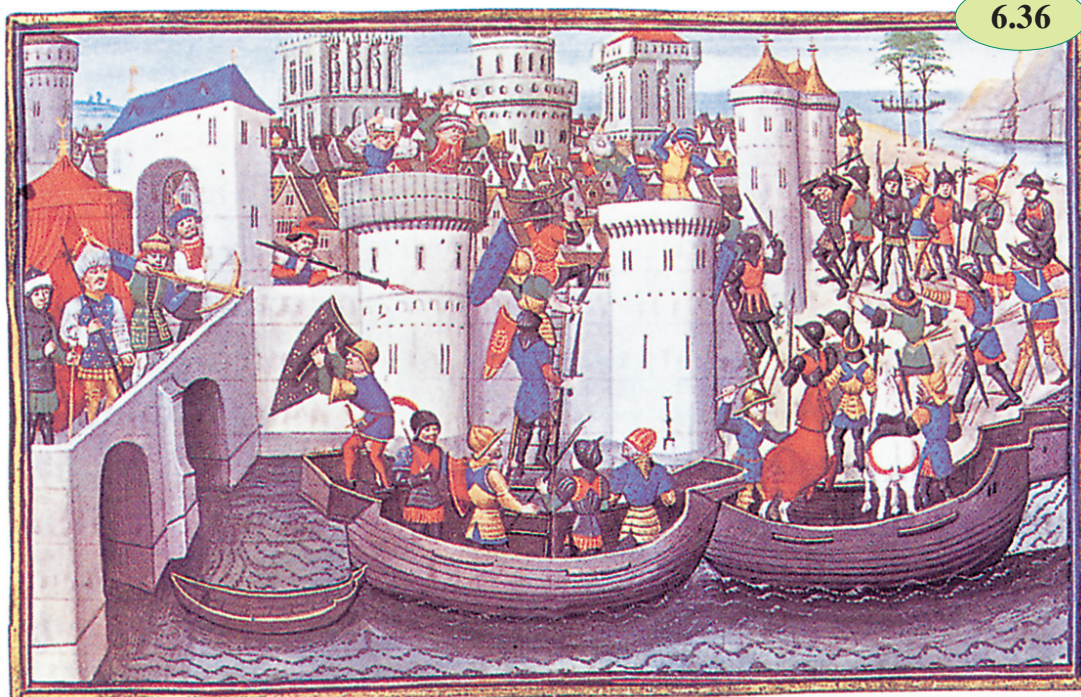
Το κάστρο Κρακ ντε Σεβαλιέ (Καλαάτ αλ Χοσν) που έχτισαν οι σταυροφόροι στη Συρία. 1170 περίπου.

Η Δ΄ Σταυροφορία

Μετά τους Κομνηνούς ανέβηκαν στο βυζαντινό θρόνο οι **Άγγελοι**. Η διαμάχη για το θρόνο έκανε τον Αλέξιο Δ΄ Άγγελο (1203–1204) να ζητήσει βοήθεια από τους σταυροφόρους, που τότε ετοίμαζαν την Δ΄ Σταυροφορία.

Τον Απρίλιο του 1203 οι σταυροφόροι άλλαξαν την πορεία τους προς την Ιερουσαλήμ και πήγαν στην **Κωνσταντινούπολη**. Τον Ιούνιο την κατέλαβαν και την παρέδωσαν στον Αλέξιο Δ΄ Άγγελο και στον πατέρα του Ισαάκιο Β΄ (1185–1195). Όμως εκείνοι δεν τους έδωσαν αυτά που είχαν συμφωνήσει. Έτσι οι σταυροφόροι στις 12 Απριλίου του 1204 κυρίευσαν, **ληηλάτησαν την Κωνσταντινούπολη** και έκαναν πολλές βιαιότητες ενάντια στους κατοίκους της. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία διαλύθηκε.

Στις βυζαντινές περιοχές οι αρχηγοί της Δ΄ Σταυροφορίας αλλά και ορισμένοι βυζαντινοί άρχοντες ίδρυσαν **μικρά ανεξάρτητα κράτη**.

Μικρογραφία με την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους της Δ΄ Σταυροφορίας, 15ος αιώνας, Παρίσι (Γαλλία), Βιβλιοθήκη του Ναύσταθμου.

Οι σταυροφόροι και οι Βενετοί, με ειδική συμφωνία που έκαναν το Μάρτιο του 1204 μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, **μοίρασαν** μεταξύ τους τις βυζαντινές περιοχές που είχαν σκοπό να κατακτήσουν.